

DOI: <https://doi.org/10.35774/app2019.03.041>
УДК 342

Олена Калашник,

к. ю. н., доцент кафедри
публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
адвокат, член Комітету захисту прав та гарантій
адвокатської діяльності при Раді адвокатів
Харківської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0520-2512>

ОСОБЛИВОСТІ ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У СПРАВАХ, В ЯКИХ СТОРОНАМИ ВИСТУПАЮТЬ ШУКАЧІ ЗАХИСТУ

Проаналізовано права біженців або осіб, які потребують додаткового захисту в контексті права на поновлення процесуальних строків. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення забезпечення права шукачів захисту та членів їх родин на поновлення процесуальних строків. Автором проаналізовано судову практику щодо поновлення процесуальних строків у справах за позовами шукачів захисту в Україні до Державної міграційної служби України про визнання протиправним та скасування рішень про відмову у визнанні їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. Наведено основні проблеми дотримання прав шукачів захисту на поновлення процесуальних строків.

Ключові слова: права біженців, процесуальний строк, шукач захисту, позов про визнання протиправним та скасування рішення, Європейський суд з прав людини.

Бібл.: 11.

Калашник Е.

Особенности восстановления процессуальных сроков в делах, в которых сторонами выступают искатели защиты

Проанализированы права беженцев или лиц, нуждающихся в дополнительной защите в контексте права на возобновление процессуальных сроков. Обоснованы предложения по совершенствованию обеспечения права искателей защиты и членов их семей на возобновление процессуальных сроков. Автором проанализирована судебная практика по восстановлению процессуальных сроков по делам по искам искателей защиты в Украине к Государственной миграционной службе Украины о признании противоправными и отмене решений об отказе в признании их беженцами или лицами, нуждающимися в дополнительной защите. Приведены основные проблемы соблюдения прав искателей защиты на возобновление процессуальных сроков.

Ключевые слова: права беженцев, процессуальный срок, искатель защиты, иск о признании противоправным и отмене решения, Европейский суд по правам человека.

Kalashnyk O.

Peculiarities of the Renewal of Procedural Terms in Cases in Which Parties are Asylum Seekers

In this article analyzes the rights of refugees or persons who need of additional protection regarding the sustainability of family ties and family reunification in cases of recognition of asylum seekers and their family members by refugees or persons who need of additional protection by the State Migration Service of Ukraine and courts. Suggestions are made to improve the protection of rights of asylum seekers and their family members to reunite families and ensure the sustainability of family ties.

The author also provides recent research on the legal status of refugees or persons who need of additional protection. The list and analysis of the main international and national normative legal acts in the sphere of securing the rights of asylum seekers and their family members for family reunification and ensuring the sustainability of family ties are presented.

The judicial practice on cases of claims of asylum seekers in Ukraine to the State Migration Service of Ukraine for recognition as illegal and the cancellation of decisions refusing to recognize them as refugees or persons who need of additional protection are analyzed. The main problems are the observance of the rights of asylum seekers regarding the sustainability of family ties and the reunification of their families in Ukraine.

In the article analyzes that the European Court of Human Rights has taken the position of prioritizing the sustainability of family ties and family reunification in cases of recognition of the asylum seeker and his or her family as refugees. The author gives an example of the decision of the European Court of Human Rights on the topic of this article.

The author concludes that in order to solve the problems of ensuring the priority of the sustainability of family ties and reunification of the family in cases of recognition of the asylum seeker and his family as refugees, courts of Ukraine should apply the positive practice of the European Court of Human Rights. The article describes cases of restrictions on ensuring the sustainability of family ties and restrictions on the right of reunification of family of asylum seekers in Ukraine.

Keywords: *the rights of refugees, procedural time limit, asylum seeker, lawsuit for recognition as illegal and annulment of the decision, European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. Унаслідок переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини; застосування в деяких країнах світу смертної кари чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини в Україні збільшилася кількість осіб, які шукають захист.

Варто зазначити, що такі шукачі захисту належать до вкрай вразливої категорії населення в Україні. Так, особа втекла із країни свого походження та приїхала до України з надією отримати тут притулок. В Україні, звернувшись із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту до Державної міграційної служби України та отримавши відмову, шукач захисту опиняється у доволі стресовій ситуації. А на додаток, чинне законодавство України передбачає для шукача захисту вкрай короткий строк на оскарження такого негативного рішення Державної міграційної служби України. У зв'язку з цим часто шукач захисту не в змозі отримати доступ до правосуддя в Україні, що призводить до невиконання Україною взятих на себе позитивних зобов'язань.

Положення щодо біженців, закріплені в Конвенції 1951 р., не завжди виконуються державами. Усе частіше зміни у національному законодавстві різних країн встановлюють більш суворі вимоги щодо надання статусу біженця, ніж закріплено в Конвенції, права біженців часто порушуються або не виправдано обмежуються державами. Гострота й невирішеність цих питань, збільшення чисельності біженців, поява нових категорій вимушених мігрантів, ставлять головне питання, яке необхідно вирішувати, – реальне забезпечення становища біженців, як це передбачено міжнародним правом. Вирішенню зазначених проблем може сприяти насамперед їх цілісне вивчення, глибоке теоретичне осмислення [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи, що шукачі захисту мають особливий правовий статус, а право на судовий захист є важливішим, ніж встановлені державою процесуальні особливості реалізації людиною цього права, проблематика забезпечення прав біженців викликала неодноразово інтерес у зарубіжних і вітчизняних вчених. У різні часи дослідженням проблем біженців займалися зарубіжні вчені: Д. Хорекенс, Г. Гудвін Гілл, О. Клінова, К. Нгуєн, Д. Патрик, В. Потапов, Д. Макнамара. У країнах ближнього зарубіжжя, зокрема в Російській Федерації, проблеми біженців вивчали: Д. Іванов, Н. Каткова, І. Кисельова, А. Жеребцов, М. Лебедев, Т. Регент, Є. Гончаренко, В. Радул. У Республіці Білорусь дослідженнями цієї проблематики займалися: Л. Васильєва, І. Фісенко.

Що ж стосується вітчизняної юридичної науки, то серед вчених, які досліджували питання біженців, слід назвати: В. І. Потапова, А. Ю. Ястребову, М. О. Баймуратова, О. І. Піскуна, М. В. Буроменського, В. І. Новіка, Ю. М. Тодику, Л. А. Галенську, О. А. Малиновську, Д. В. Іванова, О. А. Гончаренко, В. Д. Андрієнко, Ю. М. Білуху, С. П. Бритченко, Ю. В. Бузницького, В. С. Гринчак, В. І. Євінтова, О. Л. Копиленко, В. С. Крисаченко, О. В. Кузьменко, В. Ф. Погорілко, С. П. Ратушний, Ю. І. Римаренко, С. Г. Рубанова, О. Ф. Фрицького, С. Б. Чехович, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, В. В. Шепель, М. О. Шульга, І. Г. Ковалишина, О. Р. Поєдинок, К. О. Нестеренко та інших. Проте слід зазначити, що в процесі вивчення окремих аспектів проблеми правового статусу біженців, комплексно це питання не досліджувалося.

Метою статті є розгляд основних проблем, пов'язаних з особливостями поновлення процесуальних строків у справах, в яких сторонами виступають шукачі захисту, а також пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доволі часто Державна міграційна служба України відмовляє шукачам захисту у визнанні їх біженцями. Так, згідно з п. 15 ст. 10 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» особі надається строк у п'ять робочих днів на оскарження рішення про відмову у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, центрального органу виконавчої влади, який здійснює державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, до суду першої інстанції [2].

Згідно з положеннями п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 5492-VI від 20 листопада 2012 року, довідка про звернення за захистом, якою документуються шукачі захисту до моменту прийняття остаточного рішення за їх заявами, не визнається документом, що засвідчує особу [3]. Всі документи, що засвідчують особу, вилучає Державна міграційна служба України до кінцевого вирішення питання. Враховуючи, що розгляд такого питання може тривати кілька років, шукач захисту, фактично, залишається без документа, що посвідчує його особу, а отже, без механізмів реалізації своїх процесуальних прав на території України.

Цивільний процесуальний кодекс України передбачає, що право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Аналогічне положення визначено і в Кодексі адміністративного судочинства України.

Чинним законодавством України не передбачено надання шукачам захисту будь-якої допомоги, у тому числі, й грошової, тому така особа знаходиться у постійній фінансовій скруті.

Тобто шукач захисту не тільки фактично позбавлений можливості працевлаштуватися та забезпечувати себе і свою родину, а й не забезпечений ані безоплатною правовою допомогою, ані грошовою допомогою, яка б могла допомогти йому отримати оплачувану правову допомогу.

При зверненні шукача захисту до суду з позовом після спливу строків на оскарження рішень Державної міграційної служби України про відмову у визнанні його біженцем суддям слід враховувати, що шукачі захисту не знають свої процесуальні права та обов'язки відповідно до українського законодавства, не можуть отримати своєчасну допомогу щодо складення адміністративного позову про оскарження рішення Державної міграційної служби України.

На практиці суд вимагає у позивача (шукача захисту) докази отримання повідомлення про відмову або рішення Державної міграційної служби України про відмову. Проте, рішення про відмову у визнанні особи біженцем не надається шукачеві захисту, а вручається лише повідомлення про це. І з моменту отримання такого повідомлення відраховується п'ять робочих днів. Якщо ж позивач отримав таке повідомлення поштою без повідомлення про вручення, то встановити день, з якого відраховується строк на оскарження, доволі складно.

Так, часто суд вимагає від позивача надати підтвердження здійснення запитів до Державної міграційної служби України про отримання копії витягу з журналу вихідної кореспонденції або інших документів для підтвердження дотримання строку звернення до суду. Однак виконати такі вимоги суду у п'ятиденний строк фактично неможливо для шукача захисту.

Кодекс адміністративного судочинства України покладає обов'язок на позивача надати разом з адміністративним позовом оригінал або копію оспорюваного акта або засвідчений витяг з нього, а у разі відсутності акта у позивача – клопотання про його витребування [4].

Тому разом з адміністративним позовом позивач (шукач захисту) подає клопотання про витребування від Державної міграційної служби України оскаржуване рішення та витяг із журналу вихідної кореспонденції, доступу до якого позивач не має. Оскільки, повідомлення про відмову є єдиним доказом, який має позивач на момент звернення до суду, про те, що йому дійсно відмовлено у визнанні його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту Державною міграційною службою України. Рішення про відмову позивачеві не вручається, а вручається лише повідомлення, де вказуються реквізити рішення, на підставі якого йому відмовлено.

Такий витяг із журналу вихідної кореспонденції необхідний для того, щоб суд міг встановити, коли саме Державна міграційна служба України направила позивачеві листа з повідомленням про відмову та чи має докази отримання позивачем повідомлення про відмову в іншу дату, ніж та, що зазначена у позові. Проблемою є те, що Державна міграційна служба України надсилає «простим» листом повідомлення про відмову. Крім цього, надсилає чи не надсилає – є питання, яке складно перевірити. Тому важливе значення має витребування саме журналу видачі повідомлень, який часто є єдиним доказом отримання повідомлення про відмову у справах про визнання шукача захисту біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Крім того, відповідно до п. 6.9. Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту» відповідне управління Державної міграційної служби України протягом семи робочих днів з дня отримання рішення надсилає або видає особі, стосовно якої прийнято зазначене рішення, письмове повідомлення про відмову у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, з викладенням причин відмови і роз'ясненням порядку оскарження такого рішення, про що заносяться відповідні відомості до журналу реєстрації видачі повідомлень [5].

Натомість, у повідомленнях часто Державна міграційна служба України зазначає, що Позивач може оскаржити рішення, звернувшись до суду, в установленому законом порядку, однак сам порядок не роз'яснює (до якого суду, в який строк шукач має звернутися і т.д.). Тобто Державна міграційна служба України іноді створює штучні умови для несвоєчасного звернення шукача захисту до суду. Таким чином, Державна міграційна служба України не виконує свого обов'язку щодо роз'яснення шукачу захисту порядку оскарження прийнятого рішення, що порушує пункт 6.9 Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, затверджених Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2011 № 649.

Крім того, шукачі захисту не володіють, як правило, українською або російською мовами на рівні, достатньому для їх ознайомлення із законодавством України щодо права на оскарження. Також, проблемою є відсутність перекладачів під час вручення повідомлень про відмову, а тому заявники фактично позбавлені свого права на оскарження рішення Державної міграційної служби України у строки, передбачені законодавством України.

У разі припинення для шукача захисту процедури пошуку захисту в Україні, у нього виникне обов'язок повернутись до країни походження. Водночас як правило, в країні походженні його життя знаходиться в небезпеці через внутрішній збройний конфлікт, війну, систематичне порушення прав людини та інше.

Право на судовий захист є важливішим, ніж встановлені державою процесуальні особливості реалізації ним цього права. Європейський суд з прав людини в рішенні по справі «Ліан проти Туреччини» наголошував, що правило встановлення обмежень доступу до суду у зв'язку з пропуском строку звернення повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; перевіряючи його виконання слід звертати увагу на обставини справи [6, с. 8].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 127 ЦПК України суд за заявою учасника справи може поновити пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли Цивільним процесуальним кодексом України встановлено неможливість такого поновлення [7].

Аналогічна норма визначена і положеннями ч. 1 ст. 102 КАС України, де зазначено, що пропущений з поважних причин процесуальний строк, встановлений законом, може бути поновлений [4].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд. Згідно з її положеннями, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [8].

Як визначено у статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [9].

Також звертаємо увагу на те, що у справі *Bellet v. France* Європейський суд з прав людини зазначив, що «стаття 6 параграфу 1 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. Рівень доступу, наданих національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права в демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання у її права» [10].

У рішенні по справі «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії» від 13 січня 2000 року [11, с. 14] та у рішенні по справі «Перес де Рада Каваніллес проти Іспанії» від 28 жовтня 1998 р. Європейський Суд з прав людини вказав, що надто суворе тлумачення внутрішніми судами процесуальної норми позбавило заявників права доступу до суду і завадило розгляду їхніх позовних вимог [11, с. 15]. Це визнане порушенням пункту 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Тому, незнання позивачем (шукачем захисту) вкрай коротких строків оскарження рішень Державної міграційної служби України, української мови чи процесуального законодавства України, – не мають стати підставою для відмови людині у праві на справедливий суд, гарантованому ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, шукачі захисту, як правило, об'єктивно не мають можливості звернутись до суду з дотриманням встановлених процесуальних строків та пропускають їх з поважних причин. Тому, суд при розгляді справ за участю шукачів захисту, у тому числі і щодо розгляду клопотань щодо поновлення процесуальних строків на оскарження рішень Державної міграційної служби України про відмову у визнанні їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, має з'ясовувати обставини справи загалом, у судовому рішенні посилатися на всі докази, що додані до клопотання, повно та об'єктивно досліджувати матеріали справи, оскільки порушення цих вимог зумовлює право шукача захисту шукати відновлення своїх прав у Європейському суді з прав людини. Важливе значення для вирішення питання про поновлення процесуальних строків на оскарження рішень Державної міграційної служби України про відмову у визнанні шукачів захисту біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, судам України слід застосовувати позитивну практику Європейського суду з прав людини з аналогічних питань. В зв'язку з тим, що справи пов'язані з визнанням шукачів захисту біженцями або особами, які потребують додаткового захисту мають свою специфіку, в подальших наукових дослідженнях слід розкрити особливості розгляду судом справ про визнання шукача захисту біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Список використаних джерел

1. Гончаренко О. А. Статус біженця в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2005. 18 с.
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08 липня 2011 року № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 01.08.2019).
3. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17> (дата звернення: 01.08.2019).
4. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005, № 35-36, № 37. ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 01.08.2019).
5. Про затвердження Правил розгляду заяв та оформлення документів, необхідних для вирішення питання про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, втрату і позбавлення статусу біженця та додаткового захисту і скасування рішення про визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту: Наказ МВС України від 07.09.2011 № 649. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11> (дата звернення: 01.08.2019).
6. Захаров Є. Ю. ГО «Харківська правозахисна група. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України. Харків : Вид-во права людини, 2014. 580 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40-41,42. ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.08.2019).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 01.08.2019).
9. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.08.2019).
10. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. Сайт Міністерства юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/7474> (дата звернення: 01.08.2019).
11. Посібник зі статті 6 Право на справедливий суд (Цивільна частина) Рада Європи. Європейський суд з прав людини, 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf (дата звернення: 01.08.2019).

References

1. Honcharenko, O. A. (2005). *Status bizhentsia v mizhnarodnomu pravi [Refugee status in international law]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Kharkiv. [in Ukrainian]*.
2. Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebuti dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu [About refugees and persons in need of additional or temporary protection]: Zakon Ukrainy vid 08 lypnia 2011 roku № 3671-VI. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> [in Ukrainian].
3. Pro Yedynyi derzhavnyi demografichniy reiestr ta dokumenty, shcho pidtverdzhuiut hromadianstvo Ukrainy, posvidchuiut osobu chy yii spetsialnyi status [About the Unified State Demographic Register and documents confirming the citizenship of Ukraine, certifying the person or his special status]: Zakon Ukrainy vid 20 lystopada 2012 roku № 5492-VI. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17> [in Ukrainian].
4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. 2005, № 35-36, № 37, 446. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Pravyi rozghliadu zaiav ta oformlennia dokumentiv, neobkhidnykh dlia vyrishennia pytannia pro vyznannia bizhentsem abo osoboiu, yaka potrebuie dodatkovoho zakhystu, vtratu i pozbavlennta statusu bizhentsia ta dodatkovoho zakhystu i skasuvannia rishennia pro vyznannia osoby bizhentsem abo osoboiu, yaka potrebuie dodatkovoho zakhystu [Approving the Rules for Examining Applications and Issuing Documents Needed to Resolve the Issue of Refugee or Person Requiring Additional Protection]: Nakaz MVS Ukrainy vid 07.09.2011 № 649. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-11> [in Ukrainian].
6. Zaharov, Ye. (2014). GO «Harkivska pravozahysna grupa. Vybrani rishennia Yevropejskoho sudu z prav ljudyny shhodo Ukrainy [Selected decisions of the European Court of Human Rights concerning Ukraine]. Kharkiv [in Ukrainian].
7. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Code of Civil Procedure of Ukraine]. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. 2004, № 40-41, 42, 492. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> [in Ukrainian].
8. Konventsiiia pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 1950 roku, ratyfikovana Zakonom Ukrainy № 475/97-VR vid 17 lypnia 1997 roku *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku / *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
10. *Pravo na spravedyvyi sud: praktyka Yevropejskoho sudu z prav ljudyny shhodo Ukrainy [The Right to a Fair Trial: the Practice of the European Court of Human Rights on Ukraine]*. Sait Ministerstva yustytzii Ukrainy. Retrieved from <http://old.minjust.gov.ua/7474> [in Ukrainian].
11. *Posibnyk zi statti 6 Pravo na spravedyvyi sud (Tsyvilna chastyna) Rada Yevropy [Article 6 Handbook Right to a fair trial (Civilian part) Council of Europe]*. Yevropeyskyi sud z prav ljudyny, 2013. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.08.2019.